

DEBRECZENI PROTESTÁNS LAP.

AZ EGYHÁZ ÉS ISKOLA KÖRÉBŐL.

<p>Szerkesztőség: hova a lap szellemi részét illető minden küldemény intézendő N.-Péterfia utca 348 szám.</p>	<p>Megjelen havonként háromszor, 5-én, 15-én és 25-én egy, illetőleg másfél iven. Előfizetési ár egész évre 4 frt., félévre 2 frt., Hirdetések díja: 100 szóig 1 frt., 200 szóig 2 frt., a másodszori hirdetésnél 100 szóig 80 kr. harmadiknál 70 kr. Bélyegdíj minden hirdetésnél külön 30 kr.</p>	<p>Kiadó hivatal: hova a lap anyagi dolgaira vonatkozó minden közlemény és küldemény inté- zendő. Kis-Mester utca 1382.</p>
--	---	--

Egy új zsinati tárgy.

A magyarországi reformált egyház egyetemes konventének nagyérdemű elnöke, id. báró Vay Miklós ur, a zsinat ügyében a ref. egyházkerületekhez intézett felhívásában elsorolja, hogy micsoda tárgyokban készített az egyetemes konvent munkálatokat — melyek mint javaslatok vagy tervezetek a zsinat elé lesznek terjesztendők, — e tárgyak között hiába kerestem nem találtam egyet, mely pedig meggyőződésem szerint, szintén igen nagy fontosságú s annak rendezése egyházunk valódi felvirágzása, kebelében a nyugalom és béke biztosítása s az igaz ker. tudomány érdekében immáron halaszthatatlan. Érttem én itt a lelkészválasztási szabályokat. — Örömmel kell azért üdvözölnünk a tiszántuli ref. egyházkerületnek legközelebbi közgyűlését, hogy e tárgyra nézve is megtette az előlépéseket; ugyanis a n. károlyi egyházmegye folyó évi áprilisi gyűléséből egy indítványt terjesztett föl az egyházkerülethez, a jelenleg érvényben álló lelkészválasztási szabályok módosítására nézve: az egyházkerület arra vonatkozólag aképen határozott, hogy miután tiszántul a lelkészválasztási szabályok ügyében még 1876. évben kinevezett 3 tagu bizottság*) egy javaslatot készített, mely kinyomatván, az egyházkerületi gyűlés tagjai között annak idejében ki is osztatott; de mindez ideig tanácskozássra fel nem vétetett: felhivatnak tehát az egyházmegyék, hogy ezen javaslatot is figyelembe véve, de tekintettel a többi egyházkerület kebelében érvényben álló lelkészválasztási szabályzatra is, véleményüket terjeszszék elő a szabályok miként megállapítása ügyében, hogy a legközelebbi egyházkerületi gyűlés javaslatát, ezen fontos tárgyban az alkotmányozó zsinat elé terjeszthesse és sürgesse a lelkészválasztásnak egyetemesen kötelező szabályozását és rendezését.

*) Kiss Áron, Nyiri Péter és Révész Imre voltak e bizottság tagjai. Lelkészválasztási szabályok terve kézirat helyett. 1877. jul. 15. kis ivrét 8 lap.

Valójában itt az ideje, hogy e tekintetben is biztos és megnyugtató szabályok alkottassanak. Jelenleg a lelkészválasztási jog legszélesebb alapon az egész nép által gyakoroltatik, a nép véneinek, a kegyességgel, tekintélyvel kitünő egyháztagnak, az esperestnek és egyházmegyének pedig befolyása és joga egészen elenyészett; — ugyanis az érvényben álló lelkészválasztási szabályok 6. §-a szerint, „Választható minden a lelkészképeségi két vizsgáról rendes elfogadható bizonyítvánnyal ellátott egyén.” 15. §. „Az esperest csak akkor tagadhatja meg a jóváhagyást, ha a választás szabályellenesen történt vagy az elválasztott részéről tiltott eszközök használtattak s végre ha az elválasztott egyén kánon szerint méltó kifogás alá esik.” Olyan szabályzati pontok, melyek az esperestnek azon jogát hogy „főbb hivataltársaival megítélhesse, vajjon az illető megválasztott egyén méltó-e azon állomásra” egészen hatályon kívül tették. — Arra pedig nagy szükség van, mert ha a tudományos képesség semmi súlylyal és nyomatékkal nem bir, akkor nagyon kár az egyházkerületeknek a vizsgákkal bajlódniok. — Mily más-képen volt ez a mult időkben, a sok közül lássunk egy példát: 1823-ban a h. nánási egyház folyamodott az egyházkerülethez, hogy Nagy István nevezetű theologiae candidatus azon egyházban, hol mint káplán működött a lelkipásztori hivatalra ordináltasson, az egyházkerületi deputatio megvizsgálván az ifju embert, annak előterjesztéséből átlátta a superintendentia, hogy épen nincsen nevezett Nagy István oly tudományos készülettel, hogy oly népes egyházban mint a milyen a nánási, a predikatori szolgálót épületesen vihesse és mivel Nánáson nagy iskola is van, az arra való felvigyázat pedig s annak megítélése, ha valyon a tanítók helyesen és hasznosan tanítanak-e, egy a predikatori hivatalnak főbb tárgyai közül, melyre elég készültnek magát nem igazolta: a nánási egyház kérése nem teljesítettett, s azon utasítás adatott a nánási deputatusoknak, hogy egyházukba más alkalmas és oly készületű ferfiut vigyenek predikatornak, a ki mind bölcs utasításával az egyházat épületesen oktathassa, mind az iskolát s abban a tanítókat és tanulókat bölcs gondviselésével

virágzó állapotba helyheztesse. (Tiszántuli egyh. ker. jegy. könyv 1823: 45. sz. végzés.)

Nagyfontosságú a lelkészválasztás szabályozása, sok körültekintést igényel. Szóljanak tehát hozzá a hivatottak.

Tiszántuli.

Középiskolai tanárképzés.

(Folytatás.)

Az előbbi kemény vádat, mely a prot. felekezeteket, melyek évszázadokon keresztül első sorban szolgálták a kultúra ügyét, úgy akarja feltüntetni a modern szabadelvűség bíráló széke előtt, mint a melyeknek eljárása ily fontos, saját lételőkkel egygyé forrott ügyben sem megbízható a legszigorubb ellenőrzés mellett sem, kivált ha a szemrehányások terére akarnék lépni, aligha nem sikerülne teljes erővel visszahárítani. De a személyeskedés hajlama — ez alkalommal legalább távol van tőlem. A helyett egyszerűen kijelentem, hogy én részemről sokkal nagyobb súlyt fektetek a prot. tanárképzésre, mint a prot. tanárvizsgáló bizottságra és bár sok tekintetben különösnek, kellőleg nem indokolhatónak s e mellett az állami közegeket is épen nem kedvező színben feltüntetőnek látom azt a véleményt, mely szerint azokra, kik a tanárképzést eszközölték, épen azok ellenőrzése mellett sem lehet rá bízni a vizsgálatot, a kik arra — még pedig minden ellenőrzés nélkül — egyedül illetékesek, ha úgy találja fordulni az idő — a mely fordulatot háritson el a magyar nép ép észjárása s törvényszeretete — hogy a protestánsoknak vagy a tanárképzés, vagy a képesítés jogáról le kellene mondania, én részemről minden habozás nélkül a tanárvizsgálás és képesítés jogáról mondanék le, s minden rendelkezésemre álló erőt a tanárképzés körül összpontosítanék.

Megpróbálom okát adni annak is, hogy miért?

Annyiszor hallottuk, hogy „a tudományban nincsen felekezetiesség, nincsen kálomista mathesis, pápista természetrajz” stb. stb. s úgy megtetszett magunknak is ez a csinosan hangzó, szabadelvűséget mutató mondás, hogy észre sem vettük, hogy egy kis szelid módosításával az értelemnek ezzel a szép phrazissal azt bizonyítgatják tulajdonkép nekünk, hogy „a tanításban nincsen felekezetiesség.” Pedig ez a kettő talán Stuart Mill szerint sem mindegy, a mellett hogy ez az utóbbi meg nem is igaz. A tudományban nincs ugyan felekezeti különbség, de a tanításban, a mennyiben ott már a tanító személyisége igen sokszor nagyobb jelentőségű magánál a tantárgynál, az egyéniségtől pedig még eddig nem igen volt elválasztható a vallásos meggyőződés, a tanításban — ismétlem — erősen megjelenik a felekezeti különbség. Nem az értendő ez alatt, hogy talán a tanár felekezete tanai kedvéért meghamisítja a tudományt. Nem kell azt meghamisítani. De azt talán még sem lehet tagadni, hogy egy sem Istenben, sem emberben nem hívő kosmopolitának még is más a hatása tanítványaira, azok kedélyvilágának, erkölcsi egyéniségének fejlődésére, mint egy vallásosan meleg lelkű, hazája és nemzetiségéért lelkesedő egyénnek, — más egy a porban csuszáshoz

szokott szolgának, mint egy szabadon és önállóan gondolkodó főnek. Tessék p. o. összehasonlítani egynehány komoly angol term. tudós és egy pár apró német irkász ugyanazon tárgyról szóló munkáit, mily óriás távolban állanak azok egymástól hatás tekintetében, pedig itt még a személyes, közvetlen érintkezés nem fejtheti ki a maga erejét.

Tudom azt is, hogy tudják ezt nagyon jól azok a liberalis egyének is, a kik ép azért hangsúlyozzák hogy: a tudományban nincs felekezetiesség, mert nincs inyökre a tanításban levő felekezetiesség. De én megvallom, nem tudok a liberalitásban odáig emelkedni, hogy a világpolgárságot külön dolognak tartsam a jó hazafiságnál s a fajszeretetnél; s elhígyjem, hogy vallásosság létezhetne valami positiv alap nélkül, a melyre támaszkodjék, tehát felekezeti különbség nélkül. Elég példát láttam rá az életben, mily sokszor takar felületesen sivar lelket a nagy szavakba öltöztetett ál-liberalismus, hogy tanácsosnak tartsam óvakodni tőle. S a felől is meg vagyok győződve, hogy a felekezeti és felekezettelen iskolák hivat, legalább is akkora tér választja el egymástól, mint a kosmopolitát a jó magyar patriótától s a ki elmeri mondani azt, hogy neki nem kell a világ legragyogóbb szabadsága sem fájának, a magyar nemzet nemzeti létének megsemmisülése árán, háromszor is jó lesz ha meggondolja, mielőtt a felekezeti képzés ellen, a felekezettelen tanítás, illetőleg nevelés mellett nyilatkoznék.

Mert azt se higgyük, hogy a felekezettelen iskolai tanítás, esetleg a tanítónak a családával homlokegyenest ellenkező irányu hatása mellett, megadhatja a család az ifjui egyéniségnek a szükséges kiegészítő, felekezeti vallásos vonást. Nézzük csak meg nagyobb figyelemmel a vegyes házasságok eseteit, mily ritka kivételképen találunk az azokból származott gyermekeknél az ifjui kedélyt átmelegítő vallásos érzésre s milyen gyakran az ellenkezőre!

Van felekezeti jellemű tanítás a tudomány meghamisítása nélkül; és ezt még jobban el kell ismernünk, ha látjuk az egyes felekezetek közt a vallási hittételektől különböző, de azért a felekezeteket felettébb jellemző, mintegy egyénítő különbségeket. Nincs rá szükség, hogy bővebben beszéljek erről, láthatja mindenki, ki p. o. csak az egyházszerkezet és kormányzatnak stb. az egyes egyénekre s az egyének összességére gyakorolt hatása felől gondolkozott. És mert van felekezeti tanítás, azért tartom én sokkal fontosabbnak a magyarországi prot. egyházakra nézve azt, hogy magok képezzék, mint azt, hogy magok képesítsék tanáraikat.

Csak hogy aztán képezzék valóban. Mert — mint mondtam — a mostani eljárás csak félmunka, s a dolog sürgős is, mert már a szomszéd háza ég. Minél kevesebbet hajtsanak azokra a jó tanácsokra, melyek szerint csak a többi iskoláknak ártanak a bölcs. szak berendezésével, aztán meg az az egynehány tanár képzése nem is volna érdemes oly nagy költségre. Mert nem az az igaz, hogy azért az egynehány tanárért kell a bölcs. szak, hanem az, hogy míg főiskoláink s azokban theologiai s talán még jogi intézeteink is lesznek, addig a bölcs. szakra, a tanárképzésre való legkisebb tekintet nélkül is, okvetlen és feltétlenül szükségünk lesz, már eddig is nagyon sijnylük, hogy nem volt; — ha pedig lesz — mert kell lenni, ha csak magunk nem mondunk le arról a jogról, hogy éljünk és számbavétezzünk — ha lesz, mondom, jól berendezett

bölcséleti szakunk, ugyan balgatagul tennénk, ha mégis másra biznánk leendő tanáraink képzését.

Idáig jutva, nem árt egy futó tekintetet vetni épen ref. főiskoláink jelenlegi állapotára.

(Folyt. köv.)

Adalékok az aradi ref. egyház történetéhez és jelenéhez.

Hogy Aradon a XIX-dik század 3 első évtizede előtt protestáns egyház létezett volna, arra nézve semmi biztos adattal nem találkozunk a történelem lapjain.

Azon figyelemre méltó körülményen kívül, hogy körülötte és mellette a 18-dik század elejéig virágzó protestáns községek voltak, s a reformatiót buzgóan pártfogoló főurak laktak s szerepeltek a Fekete-Körös és Maros folyó által határolt és ezzel szomszédos területeken: legfeljebb következtetni lehet azt azon történelmi tényből (Rácz Károly Zarándmegye története 150., lap) hogy aörös-marosi, később „zarándi“ nevet nyert helv. hitv. egyházmegye Aradon tartotta 1589. jun. 8-án közgyűlését.

Protestáns lakosokról Aradon a minorita rend törzskönyvében előforduló azon statisztikai kimutatás emlékezik, mely az 1782-dik évről 9 protestáns lelket (4 férfi és 5 nőt) tüntet fel.

E kimutatást némileg igazolni látszik egy, az egyház levéltárában levő kelet nélküli régi irat, mely mintegy kiemeli, hogy 1788-ban egy Balogh Dávid nevű, Erdélyből került, vagyon és mesterség nélküli helv. ifju, 1795-ben egy Keresztesi Pál ref. csizmadia legény telepedett meg törzslakos gyanánt Aradon, de ez utóbbi is, 9 évi becsületes magaviselete dacára csak 3 évi perlekedés után — és ekkor is a magisztratus közbejöttével tudta magát protestáns vallása miatt a czéhbe felvétetni.

E régi irat szerint egy-két protestáns vallásu, Aradra vetődött szolgán — szolgálon és néha-néha egy-egy várbeli katonán kívül, harmadik törzslakos gyanánt egy a ráczvárosban lakott unitus prókátornak Magyar Istvánnak helv. hitv. nője említettik, ki a többi ref. lakosokkal együtt akkor kommunikált, mikor ő az erdőhegyi atyát (Lázár Pál urat) elhozatta.

Később (ugyancsak a régi irat szerint) lévén már néhány házzal bíró protestáns lakos Gyorokon, az aradi reformátusok — bár ez időben a kis-peregi, később 1822-ben a makói s csak ez időtől tartoztak a nagy-szalontai helv. hitv. egyházmegyéhez — mint ez az azon időbeli anyakönyvből kitűnik, — a gyoroki lelkészek — Szilva Gergely és utódai szolgálatával éltek, kiket — mig kir. parancsolat folytán a megyei rabok vallásos oktatása végett be nem jártak — „egy érdemes gyalog regementbeli kapitány, Istenben boldogult Vajay László ur hoztatott be Aradra, ha csak ide haza lehetett.“

A XIX. század elejétől fogva jobban szaporodott a protestánsok száma Aradon. Van egy lajstrom a levéltárban, melyen már 1829—1830-ból templomépítésre adakozó 90 egyháztag neve van feljegyezve 590 frt összeggel, melyből az oroszán részt, ama régi irat szerinti legelső prot. lakos Balogh Dávid írta alá.

1827-ben a 108 családot számlált helv. hitv. lakosság a 80 családot képezett evangélikusokkal együttesen folyamodott hivatalos conscribáltatásért, s ennek alapján a kérényüket kedvezőleg elintéztett tiszántuli helv. hitv. egyházkerülethez (1827. ápril 28-diki közgyűlés 139-dik jegyzőkönyvi czikke) templomépítési engedélyért. — 1829-ben 112 ref. családban 347 lelket számlált és magát 402 frt 27 kr önkéntes egyházi adóra kötelezett prot. lakosság — melyhez az evangélikusok 80, az erdélyi contrahensek 50 frttal járultak — sebes léptekkel közeledett egyház alakítási czéljához.

Meg tették még ebben az évben első főgondviselőnek ns. Gaal Sándort, második gondviselőnek Papp Gábort, lelkésznek az erdélyi részekben hivatalától itéletileg elmozdított — onnan történt kiutazása közben Aradra vetődött — Csernányi Vajda Pétert, kinek lelkészi ténykedése mellett tartatott Aradon biztos tudomásunkkal protestáns hitelvek és szertartások szerint a legelső isteni tisztelet 1829. aug. 27-én, de a kit a tiszántuli egyházkerület (1829. ápril 17-diki közgyűlés 86. sz.) bizonyos feltétel mellett csak tudomásul vett, azután pedig még a városból is elparancsolt.

1830-ban csakugyan megalakult Aradon a protestáns egyház, Budai Jónathán első főgondnok közbenjárására Szikszói segédlelkész — a Szatmár városába második lelkészül elválasztott, meghívott, de oda a nagy sár miatt két ízbeni kísérlete mellett is el nem mehetett, — Kocsa István rendeltetvén Aradra, a hires tudós Budai Ézsaiás debreczeni püspök által.

Lelkészi lakul s iskola helyiségül megvétetett „Özv. Klakovits Józsefné ifju asszony pesti-uti háza cum appertinentiis,“ templomul a Török Györgyné successorainak (Nina Ormos, Edelspacher Zsigmond és Königsseg Zsiga gróf) templomutczai házuk felső emeletének nagy szalája, egy kisebb szobával béreltetvén ki, melyben a kathedrát Budai Jónathán főgondnok, a kathedra takarót fekete szövetből Bánffy Polixena bárónő készíttette.

Kocsa Istvánt három év mulva a lelkészi hivatalban az 1833-tól 1843-ig szolgált Györi Mihály követte, ezt 1849. február haváig Bittó Sándor, 1859. november haváig Baló Benjamin volt aradi lelkész, ennek Dévára történt távozása után 1880. április 28-ig Bökényi János; ma 1880. április 28. óta Ferenczy Gedeon t. gyarmati volt lelkész és egyházmegyei törvényszéki bíró lelkészkedik.

Első rendes tanító volt 1831-ben Kékedy Bálint, még abban az évben Keresztes István, azután szakadatlan időrend szerint Kocsis Karoly, Jánosy Károly, Kiss Benjamin, Kalocsa Mihály és István, Nagy Lajos s 1873—74-ig Somogyi József következett, a mikor a felekezeti iskola megszűnt s átadatott a városnak tanítóstól együtt.

Legelső főgondnoka volt az egyháznak az egyház megalakulása után 1830-ban Budai Jónathán, utánna szakadatlan időrendben következtek a következők: Fábian Gábor nagyhírű tudóstársasági tag, Balogh Imre, Cserepes Ferencz, Dopsa Sámuel, Németh Károly, Nagy Sándor, ismét Cserepes Ferencz, Remetei Fülöp Károly, 1879-ben és ma Tabajdi Károly Arad- és Krassómege főispánja, algondnok Varga József butorasztalos.

Az 1830-ban sok küzdelem után megalakult egyház tagjainak nem volt más ambíciója, mint az, hogy templom, lelkészi, tanítói lak és iskola építhetése végett telekhez

jusson a városban. Miért is az egyházkerület régibb keletű utasításai szerint az 1791-dik évi 26. t. cz 2. §-a alapján 1831, 1832, 1833-ban a 122 prot. család 345 lélekszámának kimutatása mellett, egynéhány hold földért a határban, folyamodik a városhoz, mint földesurassághoz, de onnan a népszóló véleményezése alapján mindannyiszor elutasítatik.

(Folyt. köv.)

T Á R C Z A

„Pia fraus“ a vallásos fejlődésben.

Nevezhetnők „pietas fraudulenta“-nak is. Annyi bizonyos, hogy mindkét vonást ott találjuk: a hódolatot, a kegyességet a felsőbb lények iránt s a többé-kevésbé szándékos megrövidítést a szellemi hatalmak jogainak. Mai vallásos fogalmaink szerint már az is méltatlan istenhez, hogy vele a gyarló ember mintegy adásvévesi szerződést kössön, kialakdják tőle valami jót, ajándékokkal megkérlelje, szép szóval engesztelje. S mégis kétségtelen, hogy az ember nemesak vad állapotában, de a művelődés magasabb fokán is olyanoknak képzelte isteneit, kiknek kedvtelése, szeszélye, haragja van, kiknek szükségeik vannak s kiknek kedvében kell járnia. S ha a mit gyermekes hitében isteneinek fogadott s a jó béke fentartásaért nehéz szívvel teljesített, idővel megsokalta s alkudozni próbált az égi uralkodóval, vagy, a mi ezzel megegyeztethető, tisztulván vallásos fogalmi, feltette istenről, hogy nem veszi rossz néven a rendes adó egy részének megtagadását vagy az egésznek csak jelképies teljesítését: kérdés, csalást, árulást követett-e akkor el, vagy még inkább megtisztelte urát? Azt hiszem épen úgy tévednénk, ha például az áldozatok tartalmának megváltoztatását az istenek tudatos rászedésének s a kegyelet belső hiányának tulajdonítanók, mintha mindegyikben a felvilágosultság logikai következményét látnók. A mint természetes az a nézet, melyet az állatiaságból még ki nem bontakozott elme isteneiről „a maga képére“ alkot, úgy szükségképpen változni, nemesülni kell a vallási felfogásnak, cultusnak, szertartásoknak az ember értelmi és erkölcsi tökéletesedésével. De az okosságunk mindenestre igen jó szövetségese az emberi önzés, a kegyelet külső formáinak megváltoztatásában. S hogy a látszólagos ravaszság mellől nem hiányzik a kegyelet sem, mutatja az a lassu átváltozás, mely az ősi korban kezdődő s akkor egészen őszinte szertartásoknak üres formalitásokká oszlásaig vagy teljes mellőzéseig végbe megy.

A vallásos nézeteknek s velők a vallási cselekményeknek is változását s e változásokban bizonyos törvényességet kimutatni, napjainkban sokkal inkább lehető, mint régen, mikor az ethnographiának oly bő adathalmaza nem állott a vizsgálódó rendelkezésére. Ujabb időben érdeklődéssel gyűjtik s hasonlítgatják össze a népek meséit, babonáit, szokásait, melyek megannyi maradványai lehetnek a hajdani műveltségnek, világnézetnek, hitnek, erkölcsöknek. Az Európán kívüli földrészek különösen Afrika, Amerika, Ausztrália primitív műveltségű népei egy-egy alsó lépcsőt képeznek az emberiség gyermekkorából; az ő nyelvökben, naiv gondolkodásukban, együgyű hitökben s állatias természetességökben felismerjük a kultura durvány állapotát. Az a találkozás, mely egymástól távol élő, egymással soha érintkezésben nem állott népek képzetvilága, észjárása s belső életének

külső formái közt van, sejtetni engedi azon fokozatokat, melyeken a legműveltebb népek szellemi életének is át kellett haladnia. De sehol sem lep meg inkább a nézeteknek s külső nyilatkozataiknak rokonsága, mint a népek vallásában a szellemi lényekről, ezek tulajdonságairól való képzetében. Itt látjuk mennyire emberi s mily elodázhatlan szüksége az emberi szívnek a hit, hogy össze van az forrva az ember és társadalom minden életjelenségével s az általános műveltséget mennyire feltételezi tisztulásában és nemesedésében, s viszont mennyire feltételezve van a műveltség egyéb tényezőitől.

Mellőzve a kérdést, mennyiben vehető egynek a lélekről, szellemekről való tan az istenekről való hittel, mennyiben szolgál amaz emennek forrásul vagy legalább spiritualizására: szorítokom itt a szellemi lények iránti kegyelet tartalmi és formai változására, a „pia fraus“-ra s könnyebb áttekintés kedvéért először szólok a szorosabb értelemben vett vallásos pietas metamorphosisairól, azután a holtak lelkei iránt tanusított kegyelet módosulásairól.

I.

A vallásnak legkezdetlegesebb alakjához is megtalálunk egy érzelmi s egy értelmi elemet: egyfelől az alárendeltség, a tisztelet, a függés érzelmét, másfelől ennek vonatkoztatását egy ember feletti hatalomra. Amaz az állandó, emez a mozgó elem. A vallás tartalmának változnia kell, mihelyt az ember másképen itéli meg helyzetét a világban, mihelyt a kivülte levő dolgokkal szemben magát erősebbnek tapasztalja, physikai ereje s értelme által hatáskörét kiterjeszti. De az is nyilvánvaló, hogy maga felett mindig fog ismerni hatalmat; sőt mentül jobban felfogja helyzetét az universumban, annál inkább éreznie kell parányiságát, végességét, korlátoltságát. Látókörének tágultával terjeszkedik a végtelen is körülte; feltételes voltának tudata együtt jár a feltétlen correlatív fogalmával.

A tisztelet érzelmének nem szükségképeni s bizonyosan nem is első tárgya volt a természet feletti. Tiszteletet érezhet az ember szülei, gazdája, főnöke, valamint bizonyos intézmények iránt s alig lehet kétség a felől, hogy az állatember első tiszteletének tárgyai a földi dolgok s földi személyek voltak. — Mint a gyermek önkéntelen következtetés által, a maga belső tapasztalásából ítélve mindent élnek, érzőnek hisz: úgy elevenített meg a természeti ember képzelme minden tárgyat s látott azokban ellenséges vagy barátságos hatalmakat. A belső élet tüneményei, különösen az álmok, halál, megismertették egy a testben lakozó, azt tetszés szerint el is hagyható szellemi lényvel; s mi volt természetesebb, minthogy ilyen erővel, ilyen szellemekkel népesítse be phantasiája a csodás világot. E félelmes hatalmakkal nem volt jó ellenséges lábón állnia, ezeket meg kellett nyerni, lekötelezni s ha haragudtak kiengesztelni. Ime az áldozatok psychologikuma. E gyermekes felfogás nyomait sokáig kísérelhetjük a rítusok történetében, valamint azon analogiát, mely a hódolat nyilvánításában a földi uralkodóról átvitetett a mennyi uralkodóra. E származás bélyege felismerhető a vallásos rítus legfőbb alkotó részlein: az imádságon, áldozaton, bőjtön, a kelet felé forduláson (orientatió) s a tisztulási czeremóniákon.

Imádkozni fogalmilag annyit tesz, mint kérést intézni személynek személyhez, legyen az földi vagy égi, legyen a kívánság csak gondolva vagy ki is mondva. A vad ember nem is tartózkodik óhajját nyiltnan kifejezni; akár csak egyik barátjának tenne vallomást szándékairól s hívná társul vállalataiban. Együgyűségében nem is gondol arra, hogy bizonyos célokra nem illik az istent segítségül

hivni; az erkölcsi jó nála még egyértelmű a saját érdekével. Az északamerikai osagok W o h k o n d á t ó l az élet urától bizalmasan kérik a győzelmet, hogy minél több fejbőrt nyuzhassanak le s barmokat hajthassanak el; a nutka-indián már tovább megy, azt kéri, hogy hadd találja alva ellenségeit s így sokat ölhessen meg közülök. Vajjon az olasz briganti több ethikai érzéssel térdel ma a szentkép előtt, mikor gyilkos törének munkájához sikerért könyörög? S nem hat-e reánk különösen háboru idején ma is annak látása, hogyan kér áldást a művelt ember ádáz munkájára ugyanazon istentől, kitől ellenfele s hogyan állítja a mindentudó előtt mindenik fél az ő ügyének igazságos voltát s akar harcolni csupán isten dicsőségeért?

A zulu már felteszi őseinek szellemeiről, kiket isteneknek tett, hogy elég csak szólítani őket s ki fogják találni unokáik szükségét. Azért az ő kívánataik sem kevésbé furcsák, mint a birmai kareneké, kik még a kötelet is ott hagyják a rizsföldet őriző szellemnek a tolvaj megköztözésére, vagy az orissai khondoké, kik azt óhajtják, hadd ütegethessék fejüket a fedélről aláfüggő rézfazekakba s hadd rakhassák még patkányaik is skarlát posztó és selyem rongyokból fészkeiket. Milyen haladás van ettől az imatartalomtól a S o k r a t e s é i g: „adják meg az istenek a jót; hiszen ők jobban tudják nálunk, mi legyen a jó!” Milyen különböző szellem nyilatkozik a persa imájában, ki Ormuzdtól töredelmesen esd bocsánatot vétkeiért, melyeket i d e g e n emberfajok ellen elkövetett s a Rig-Vedában, hol a hymnust nem éneklő dasyuknak rabszolgákká tételét kéri!

Az imák, melyeknek szavai a természet fiának szivéből válogatatlanul ömlenek s mindig a jelen szükségéhez vannak alkalmazva, a műveltebb népnél esiszoltabb alakot nyernek s utoljára megmerevülnek s t r a d i t i o n a l i s f o r m u l á k k á lesznek, melyeknél hiányzik ugyan az érzelem közvetlen melegsége, igen sokszor a gondolat is, de az a hagyományos bizalom, mely szerint az imádság elmondásának érdemlő ereje van, mindvégig megmarad. Megtörténik, hogy a nyelv ezredéves változása alatt az ima szavainak eredeti értelme el lesz felejtve, máskor egy idegen néptől átvett vallással az idegen ima töredékei is átvételnek (kyrie eleison, halleluja); de az emberi sziv a kifejezhetlen érzelem jelzésére megtartja sőt keresve keresi az ily t i t o k z a t o s szavakat, minthogy az érzelmeknek mindig megfelelőbb nyelve volt a zene a beszédnél. Alig szenved kétséget, hogy a babonás szertartások „varázsigéi” mind ily ősi imák maradványai, melyeknek jelentését ma már maga a varázsló sem érti.

(Folyt. köv.)

Észrevételek Kovács Istvánnak „A szatmári ref. iskola története” című munkájára.

(Folytatás és vége.)

5. Hogy már ekkor (t. i. Krakóban) csakugyan saturálva volt Dévay reform eszmékkal s hitelvekkel, tanúsítja a krakkói magyar tanulók anyakönyvének 37-dik lapja, hol neve után e jegyzék találtatik: Hic Mathias pestem luthera-nam invexit; homo perditus et filius perditionis — mondja tovább Kovács I. bátyánk, (4. lap; jegyz.) — Ki tette ezen jegyzést és mikor? — kérdezem. K. I. nem mondja, de hallgatólagosan sejteti, hogy a Dévay ismerőse s eltávozásá-

után csakhamar. Kérdésemre szintén a Dévay életirója s legalaposabb ismerője — Révész Imre — adja meg a feleletet id. műve 7. lapján eként: „Dévayt egy kétségen kívül magyar és róm. kath. bejegyző úgy jellemzi, mint fő-fő reformátort, és pedig az 1540 előtti időkből, mert a nevezett évben az anyakönyv már végképen be lőn zárva.” Továbbá ugyanazon lapon így szól Révész I: „Dévay a krakkói egyetemből hazatérvén, szerzetesi rendbe lépett, és igen buzgó róm. kath. pap volt.”

Eddig már tudjuk Révész Imréről, hogy a S. Nagy Mihály — Timonféle mende-monda nem való: mert a) Dévay nem volt Budán Grinaeus tanítványa; b) 1523-ban nem volt reform. eszmékkal s hitelvekkel saturálva; c) Krakóból hazatérte után szerzetessé lett és igen buzgó róm. kath. pap volt s midőn S. Nagy Mihályék Timonnal együtt Szatmárt reformáltatják Dévayval, az az 1527-ben, Szerémy György, János király káplánja Boldogkővárában találja Dévayt mint Tomory István r. kath. káplánját s ezt mondja róla: „igen buzgó volt (akkor t. i. 1527. János evangyelistá napján, azaz december 27-én) a mi katolikus vallásunkban.” (Révész I. id. mű. 7—9. lap).

6. De menjünk tovább. Azt mondja S. Nagy Mihály: „Derecskey Demeternek, a Szilágyság reformátorának Dévay volt segéd-társa.” Ehez Timon hozzá teszi, miszerint „Dévay ugyanakkor Erdődről Szatmárra is átmenvén, azt is az evangyeliumi vallásra vezette.” (S. Nagy M.-Bartók 108. 109. Kiss K. 750. lap.)

Igaz, hogy én idézem itt a 750-dik lapon S. Nagy Bartókot; de rögtön utána teszem, hogy ezen állítás (t. i. a S. Nagy Bartóké, Timoné) **mennyire nem igazolható, a jelen muuka 74. és 75-dik lapjain kimutattuk. Ellentmond ennek, ott Dévaynak — kivonatosan — közölt élet-rajza; a Drágffy családról írott napló, mely sem Dévayról, sem más reformátorról mit sem szól s azon legalább Batizi András életfolyamából (lásd „A szatmári ref. egyházmegye története” című munkám 77-dik lapját) igazolható körülmény, hogy tőle ekkor jut a reformáció az ifju Drágffy Gáspárhoz, midőn már Dévay pályája és élete végén állt Debreczenben. (R. I. Dévay A. M. élete 61—62. lap). — Az ismétlések kikerülése tekintetéből, Szatmár s vele Németi reformáltatását illetőleg csak annyit akarunk megjegyezni, hogy **biztosan** csak annyi állitható, miszerint: ugy e két város, mint Szatmárvármegye reformáltatása 1543—4 között már bevégezett tény volt, mit az 1545. szept. 20. tartott erdődi zsinat is megdönthetetlenül igazol. — De ezen állításunk még sem azt teszi, hogy már ekkor teljesen kienyészett volna innen a katolicizmus; sőt a Domokos-rendü barátok még 1554-ben is laktak Németiben. És épen azon körülmény, hogy t. i. még akkor is voltak ott, mutatja: hogy t. i. Szatmár és Németi reformáltatása oly korán t. i. 1527. vagy 1535. táján meg nem történhetett.”**

Hát hol adok én ezekben igazat Timonnak vagy S. Nagy Mihálynak? Hol állítom én, hogy igaz az a mit Timon mond, miszerint „Dévay ugyanakkor Erdődről Szatmárra is átmenvén, azt is az evangyeliumi vallásra vezette?? — Ez ellenmondás önmagamnak soraimban nem ta-

lálható, ha azok egymással való összefüggésükből kinem szakítottak.

7. De járjunk végére annak is, kitől vette hát Erdőd és Drágffy a reformációt? Ide vonatkozólag ismét saját munkámra („A szatmári ref. egyházmegye története 74. 75. lap) hivatkozom jelesül: „Annyi tény, hogy 1530. táján Szinyérváralja környékén (Szatmármegyében) a róm. kath. papság üldözte a reformációt, minek következtében a prot. vallásra tért Erdősi Jánosnak, (Révész I. Erdősi János magyar prot. reformátor 8-dik lapja szerint) 1536-ban menekülnie kellett innen s jószága is az üldözők kezébe került; szívesen elfogadjuk azt is, hogy Erdőd, Óvári, Csenger, Szatmár tájéka ez időben (t. i. 1536.) már ismeretes volt a reformációval s Erdőd annak mintegy központja volt: de hogy Dévay Biró Mátyás, Batizi András, Kopácsi István és Boldi Sebő 1527. körül kezdték volna Drágffy Gáspárt a reformációra vinni — daczára Sz. Németi Mihály és Tholnay István után Sinay és Tóth Ferencz egyező állításainak, — ahoz igen sok kétség fér.“

„Dévay szatmármegyei reformatori működését egyenesen tagadni vagyunk kénytelenek. — Az egész talán azon alapul, hogy az első erdődi zsinat végzéseit aláírók között egy Dévai Miklós is szerepel, mit olvasván Lampe 93-dik lapján valamelyik későbbi szatmári ref. lelkész s el levén telve a magyar Luther általános reformatori hírével, D. Miklóst Dévay Biró Mátyással konfundálva, — mint kétségbevonhatlan tényrt írta be a szatmári régi matrikulába: hogy Dévay Biró Mátyás, Drágffynak s Szatmár környékének egyik reformatora, sőt illetőleg az előbbinek lelkésze volt.“

„E téves nézet helyreigazítását illetőleg szabad legyen Dr. Révész Imre „Dévay Biró Mátyás élete“ cz. munkája 61. és 62. lapjáról a következőket idéznem: „az egykori családi napló szerzője (e családi napló hiteles másolatát Révész Imre ur szíveségéből használtam is) Drágffy Gáspárnak a reformációhoz való viszonyáról ennyit jegyez meg: „ki által a keresztyénséget Isten a nyomorult földnek kijelentette. Az isteni szolgálatot építette és öregbítette; de sem Dévayról, sem Batiziról egy szót sem szól. Az ellen is merül fel alapos kétség, hogy Batizi Dévayval együtt reformált volna. Batizi ugyanis maga mondja, hogy ő tanítójától Gálszécsi Istvántól vette be a reformációt. Gálszécsi pedig csak 1532. végén ment Wittenbergbe, midőn már Dévay széltire reformált, maga Batizi pedig 1542-ben, s innen visszatérve ajánlatot azután Melancthon által Perényi Jánoshoz, Drágffy Gáspár sógorához s nagyon valószínű, hogy ezen a csatornán jutott a reformáció az ifju Drágffy Gáspárhoz, midőn már Dévay pályája s élete végén állt Debreczenben.“

Ebből kétségbe vonhatatlanul kiderül tehát, hogy Dévay nem élt Drágffy Gáspár környezetében s így Erdődről Szatmárra — annak reformálása céljából sem 1527—1529. át nem mehetett, sem azután. — Hogy tehát Dévay Szatmár reformatora lett volna s Szatmár 1527—1529. reformáltatott volna s az iskola is akkor alapítottatott volna elhiszem: ha az előttem kétségkívüli dokumentummal be lesz bizonyítva; addig pe-

dig megmaradok a magam állítása, illetve a Révész Imre bizonyítékai mellett.*)

Mintán lehetőleg bebizonyítani igyekeztem Révész Imre után, hogy Dévay Biró Mátyás Szatmár reformatora nem lehetett, s állításaim Szatmár reformáltatását s az iskola alapítottatását illetőleg helyesek: észrevételeimet bekezeszttem, s a czimzett munka felosztása és tárgyalására vonatkozó kifogásaimmal, s az ott tapasztalható hiányok elsorolásával felhagyok, annyival inkább, mert arról értesültem, hogy Kovács István bátyám egy újabb, idevágó dolgozatban ama hiányokat pótolni kész.

Végül kijelentem, hogy én őszintén örülök e munka megjelenésén; hiszen ez is szülőföldem vidékének s gyermekkori tartózkodásom helyének dicsőségét, a kedves patriának örömét, baját zengi, s nagy szenvedéseit írja le, mint én, s e mellett oly adatokat is közöl, ha nem sokat is, a melyeket nekem nem volt hatalmamban közleni.

H. Kiss Kálmán.

Különfélék.

Halálozások. A nagybányai egyházmegyében, József-házán, Árokháti István ref. lelkész f. hó május 6-án alig három napi rohamos betegség következtében meghalt. Temetése f. hó 8-án ment végbe. Kisded egyháza buzgó vezérét, nagyszámu családja egyetlen gyámolát vesztette benne. Béke lengjen porai felett.

Zákány József ügyvéd, folyó évi ápril 29-én elhalván Aranyos Meggyesen, végrendeletében hagyott a debreczeni ref. kollégium javára hálából 500 frtot; a meg-

*) Minden kétség elhárítása tekintetéből ide iktatom Dévay életrajzának rövid vázlatát: Dévay 1523—1525-ig Krakóban tanul; 1527. boldogkői róm. kath. káplán; 1529. Wittenbergbe megy; 1531. Budán, majd Kassán predikátoroskodik, s november elején mint fogoly Bécsbe vitetik. Két rendbeli fogsága 3 évig tart; Bécsből Budára jöven, János király fogatja el. Innen kiszabadulva Sárvaron, Vas megyében, Nádasdy Tamás udvarában állapodik meg. 1536-ban Wittenbergbe megy, honnan 1537-ben jő haza s Nádasdynál szíves fogadtatásra talál; 1538-ban feldunai működése közben jelenik meg tőle egy magyar nyelvtan, Ujszigeten, Nádasdy nyomdájában. 1539-ben Perényi Péter környezetében van; de ezzel az urvacsorájára nézve, Perényi pápistás felfogása miatt meghasonlván, 1540-ben távozik. Ekkor Serédy Gáspár karolja föl s a szikszai iskolába alkalmazza tanáru; 1541 elején innen kedveskedik a Révay fiuknak nemes borokkal Bártfára. Frangepán Ferencz egri püspök üzőbe vevén, 1541 végén menekülni kényszerül Wittenbergbe, honnan 1542. márcz. 8. két levele kél. 1543-ban visszatér s a kath. papság megakadályozza, hogy miskolci pap lehessen. Később az urvacSORA kérdésében a helvét irány felé hajol, s ezért meghasonlván Stöckellel és Révayval, Erdélybe megyen. 1544-ben debreczeni lelkész, majd esperes. Róla mondatik, hogy ő hozza be a sacramentáriusok tudományát. Hihetőleg 1547-ben halt meg, mert Debreczen város jegyzőkönyvei ez évben kezdődnek s csak Péter és András papról emlékeznek, de Dévayról nem. — Ebből látható, hogy nem volt Szatmárvármegye reformatora. Lásd: Frankl Vilmos „Révay Ferencz nádori helytartó fiainak iskoláztatása“ 22. 25. lap és Révész Imre Dévay Biró Mátyás életrajza.

mindig Vajdán levő többnyire régi classikusokból álló könyvtárát is a debreczeni főiskolának hagyományozta.

Sóltész Lajos m. homorogi ref. lelkész, e hó 4-dik napján hirtelen halállal kimult. Vetését megnézni gyalogolt ki a papi földre, midőn hazatérőben — a Szakál és M. Homorog közti uton — egyszerre mint villámtól sujtott esett össze, s a közelben szántogató földmivesnek, majd az ott elhaladó homorogi birónak vészjelentésére érette küldött szekér, már csak hullát szállított haza. A 65 évet élt férfi 23 évig szolgálta az erdőhegyi, s 14 évig a m. homorogi ref. egyházat mint lelkész. Özvegyet s két gyermeket hagyott hátra. Temetése e hó 6-dik napján történt, néhány kartárs s nagyszámu hallgatóság jelenlétében. Egyházi beszédet Nagy Imre ugrai lelkész tartott fölötté Jób. 4. 3. alapján, röviden rajzolván a „lelképásztort“ az ő gyülekezetében, mint „igehirdetőt,“ majd mint „tanácsadót, vezető.“ Oratiót Szücs József n. harsányi lelkész mondott, s könyvekre indítólag ecsetelte, a lelkész váratlan halála folytán beállott gyászt s szenvedett veszteséget. — Béke s nyugalom övezzék siri álmát.

Sinka Miklós Felsőbányán folyó hó 13-án elhalt ügyvéd, a felső bányai egyháznak mintegy 700 frtot érő fekvő birtokot s bányarészt; a m. szigeti iskolának pedig ezer frtot hagyományozott.

Szücs Ferencz nagy körösi ref. gymn. tanár élete 31, tanári hivataloskodásának 7-dik évében, hosszas szenvedés után folyó hó 18-án elhunyt. — Béke lengjen sirjuk felett.

Ugrai egyház részére adományozás. Az ugrai ref. egyháztanács, temploma s tornya kijavittatását illetőleg kiépítettségét elhatározta. E hó 8-án együtt ültek az egyház képviselői, s az e célra meghívott építővel s vállalkozóval már megkötötték az egyességet 2250 frtban, midőn felállt az egyház főgondnoka id. Bölöny Sándor ur, s buzgó támogatást ígérő s valódi lelkesedést keltő beszédje közben 300 forintot adományozott s bocsátott az egyház rendelkezése alá, az építkezési szerény alap javára. Ime egy nemes tett, mely nem szorul hosszú dicsérő szavakra.

Tanári nyug- és gyámintézet. A kisujszállási ref. egyháztanács f. évi apr. 3-án tartott közgyűlésén a tiszántuli ref. tanári nyugdíj- és gyámintézet alapszabályait egyhangulag elfogadta s a megkívántató fizetési kötelezettségek teljesítésére a gymnasiumi alapot jelölven ki, e jótékony intézethez való csatlakozását határozatilag kijelentette. — Elfogadta az alapszabályokat közelebb a nagy kun-karczag i ref. egyház is némi feltételek kikötésével, melyekre nézve kölcsönös megállapodás lesz szükséges. — Mező-Turról is biztos forrásból értesültünk, hogy az alapszabályok elfogadtattak, sőt a befizetésekre nézve is megtörténtek a kellő intézkedések. — E szerint idáig már hat középiskola csatlakozott a nyugdíjintézethez, u. m. a m. szigeti, h. szoboszlói, h. nánási, karczagi, kisujszállási és mező-turi, — minek folytán a legközelebbi egyesületi közgyűlés már gondoskodhatik az intézet szabályszerű életbe-léptetése felől.

Tanítóképeségi vizsga. A tiszántuli ref. egyházkerület tanítóképző intézetében a tavaszi tanítóképeségi vizsga

f. hó 16—19. napjain tartatott meg. — A vizsgáló bizottság Révész Bálint püspök ur elnöklete alatt Nagy István nagyváradai, Némety Lajos debreczeni, Sóltész László h. szoboszlói lelkész urakból s a tanítóképző intézet tanáraiból állott.

A vizsgálatra megjelentek:

1. A nagybányai egyházmegyéből: Oroszlán István híripi és Kenéz Albert szatmárhegyi tanítók.

2. A békésbányai egyházmegyéből: Varga Sándor, Kovács Ferencz és Forgács Lajos békési tanítók.

3. A beregi egyházmegyéből: Nagy Ferencz tarpai, Molnár Albert m. kaszonyi tanítók.

4. A bihari egyházmegyéből: Kajcsa Lajos csökmői tanító és Balázsházy Emma n. váradai s. tanítónő.

5. A debreczeni egyházmegyéből: Treleczy Matild debreczeni s. tanítónő, Szabó Péter debreczeni, Fekete János esztári, Stumpf Menyhért pocsalyi tanítók és Egri Erzsébet debreczeni magánintézeti s. tanítónő.

6. Az érmelléki egyházmegyéből: Milotai Lajos érőlaszi és Hajdu József székelyhídi tanítók.

7. A heves-nagykunsági egyházmegyéből: Miklósi Gyula turkevei s. tanító.

8. A nagyvárosi egyházmegyéből: Varga István vitkai tanító.

9. Az alsó-szabolcs-hajdukerületi egyházmegyéből: Koncz Lajos és Sebestyén Béla h. böszörményi, Nagy Péter b. ujjvárosi és Sütő Imre szentmihályi tanítók.

Összesen 22 tanító; 19 férfi, 3 nő, — kik közül 17 tanítóképezdét végzett, 5 pedig nem.

A jelentkező tanítók iskolai és szolgálati bizonyítványai rendben találtatván, mindnyáján vizsgára bocsátattak.

A vizsgálat írás-szöbeli és gyakorlati vizsgákból állott, minek eredményéhez képest 13-an oklevéllel láttattak el; s a javító vizsgára bocsátott tanító nem elegendő osztályjegyzékei is kijavittattak. A vizsgát csak részben tett 8 tanító oda utasított, hogy a legközelebb tartandó képességi vizsgán jelenjenek meg s minden tantárgyból vizsgát tegyenek, — oklevelük csak akkor adatik ki. A 13 tanítóképeségi oklevél közül kettő kitűnő, kettő jeles és 9 elegendő általános osztályjegyzékkel állított ki. — Általában a vizsgálatról megjegyezhető, hogy az a közelebb tartott tanítóképeségi vizsgálatok alkalmával tapasztalt siker és haladás most is észlelhető volt; sőt el lehet mondani azt is, hogy a most tartott vizsga eredményére nézve, az eddigiek-nél több tekintetben jobbnak, sikeresebbnek találtatott.

—s—s.

Kegyes alapítványok. Simay János és neje Nagy Mária — szeghalmi lakosok kegyes alapítványai. — A folyó év január és február havában haltak el egymás után rövid időköz alatt. Végrendeletük, mely folyó évi február 18-án hirdettetett ki, tanuskodik nemes gondolkodásukról, az egyház és iskolaügyek iránt élénk érdekeltségükről és áldozatkészségükről.

A debreczeni ref. főiskola pénztárába — így szól a végrendelet egyik pontja — fizetessék 25 ezer frt, mint alapítvány oly

